

УДК 811.161.2'373.7+811.111'373.7

КОТОВИЧ Віра – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, Львівська область, 82100, Україна (virako@ukr.net)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6370-8135>

ФЕДУРКО Марія – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри фундаментальних дисциплін початкової освіти, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, Львівська область, 82100, Україна (mfedurko@ukr.net)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1148-3867>

DOI <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2025.61.9>

Бібліографічний опис статті: Котович, В., Федурко, М. (2025). Іменник Євангелія від Марка: ономастичний та лінгвокультурологічний аспекти. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 61, 75–85, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2025.61.9>

ІМЕННИК ЄВАНГЕЛІЯ ВІД МАРКА: ОНОМАСТИЧНИЙ ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ

Анотація. У статті проаналізовано іменник Євангелія від св. Марка (переклади Івана Огієнка, Пантелеймона Куліша та Івана Полюя, частково – переклад Пилипа Морачевського) в ономастичному та лінгвокультурологічному аспектах; розглянуто процес адаптації біблійних імен в координатах сучасної української мовної практики; з'ясовано генезу всіх біблісантропонімів Євангелія від св. Марка; досліджено лінгвокультурологічне наповнення власних назв. З'ясовано особливості фонографічного відтворення новозавітного антропонімікону в процесі перекладу. Уточнено термін «теофорне ім'я» – ім'я, що містить у своїй структурі загальну чи власну назву певної божественної сутності. З-поміж проаналізованих власних назв до таких зараховано антропоніми Ісая, Іван, Ілля, Матвій, Симон, Юда, Йосип, Йосія. Наголошено, що мотиваційні характеристики деяких антропонімів наведено безпосередньо у Святому Письмі.

Доведено, що антропонімійна система тієї чи тієї мови не є статичною. Вона постійно розвивається, репертуар імен зазнає змін, запозичені з інших мов імена адаптуються до словотвірної системи мови-реципієнта. Майже всі давньоєврейські (гебрейські, арамейські), грецькі, латинські імена, вжиті в Євангелії від св. Марка, знайшли своє місце в українському антропоніміконі – одні – як власні імена, інші – як мотивовані ними прізвища. Встановлено частотність та проаналізовано своєрідність уживання тих чи тих біблійних імен у рамках сучасної української назовничої практики.

Ключові слова: українські версії Біблії, біблеїзм, лексико-семантична система, семантика, антропонім, номінація, особове ім'я, ономастичний аспект, лінгвокультурологічний аналіз, переклад.

KOTOVYCH Vira – Doctor of Philology, Head of the Chair of Ukrainian Language, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko str., Drohobych, Lviv region, 82100, Ukraine (virako@ukr.net)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6370-8135>

FEDURKO Mariia – Doctor of Philology, Professor of the Department of Primary Education Fundamental Disciplines, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko str., Drohobych, Lviv region, 82100, Ukraine (mfedurko@ukr.net)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1148-3867>

DOI <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2025.61.9>

To cite this article: Kotovych, V., Fedurko, M. (2025). Imennyk Yevanheliia vid Marka: onomastychnyi ta lnhvokulturolohichniy aspekty [The Noun of the Gospel of Mark: Onomastic, Linguistic and Cultural Aspects]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya «Filolohiia» – Problems of Humanities. «Philology» Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 61, 75–85, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2025.61.9> [in Ukrainian].

NOUN OF THE GOSPEL OF ST. MARK: ONOMASTIC, LINGUISTIC AND CULTURAL ASPECTS

Summary. In The article analyzes the noun of the Gospel of St. Mark (translations by Ivan Ohienko, Panteleimon Kulish and Ivan Polyuy, partially translated by Pylyp Morachevsky) in onomastic and linguocultural aspects; the process of adaptation of biblical names in the coordinates of modern Ukrainian linguistic practice is considered; the genesis of all biblical anthroponyms of the Gospel of St. Mark is clarified; the linguocultural content of proper names is investigated. The features of phonographic reproduction of the New Testament anthroponymicon in the translation process have been clarified. The term theophoric name has been clarified – as a name that contains in its structure the general or proper name of a certain divine entity. Among the analyzed proper names, the anthroponyms Isaya, Ivan, Illya, Matviy, Symon, Juda, Joseph and Josiah are included. It is emphasized that the motivation of some anthroponyms is given directly in the Holy Scriptures.

It has been proven that the anthroponymic system of a particular language is not static. It is constantly connected to the word-forming system of the recipient language. Almost all ancient Hebrew (Hebrew, Aramaic), Greek, and Latin names used in the Gospel of St. Mark found their place in the Ukrainian anthroponymicon – some as proper names, others as surnames motivated by them. The frequency and uniqueness of the use of certain biblical names within the framework of modern Ukrainian naming practice have been established and analyzed.

Key words: Ukrainian versions of the Bible, bibliism, lexical and semantic system, semantics, anthroponym, nomination, personal name, onomastic aspect, linguo and cultural analysis, translation.

Постановка проблеми. Біблія – важливий культурний, історичний та літературний пам'ятник, який упродовж тисячоліть впливає на життя мільярдів людей у всьому світі. Аналіз біблісантропонімів допомагає краще розуміти лінгвокультурний та богословський контекст Святого Письма. Нерідко значення особової власної назви розкриває важливі аспекти мови, історії, характеру персонажа і навіть закладеного в імені Божого плану спасіння. «Біблія не лише визначила морально-етичний розвиток європейського, а отже, й українського суспільства, але безперечним є її вплив на формування лексико-фразеологічного складу слов'янських мов, частково їхніх фонетичної, граматичної систем та стилістики» (Космеда 2019, с. 7).

Мета статті – проаналізувати іменнік Євангелія від св. Марка в ономастичному та лінгвокультурологічному аспектах, розглянути процес адаптації біблійних імен в координатах української мовної практики. **Завдання:** 1) розглянути антропонімікон Євангелія від св. Марка в перекладах І. Огієнка, П. Куліша та І. Полюя, П. Морачевського; 2) з'ясувати генезу біблісантропонімів; 3) проаналізувати лінгвокультурологічне наповнення власних назв.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення питань взаємодії мови й релігії, аналіз мови (мовлення), тексту, дискурсу, загалом комунікації, спрямованої на релігію, дослідження мови Святого Письма спричинили визнання теолінгвістики як самостійної

науки, що виникла на межі релігієзнавства й лінгвістики (Піддубна, 2019, с. 18). Сьогодні ця доволі молода в українській науці галузь знань активно здобуває лідерство завдяки кропіткій праці вітчизняних науковців (О. Гадомирського, О. Дзери, А. Ковтун, П. Мацьківа, Н. Піддубної, Н. Пуряєвої, М. Скаб та ін.) з покликанням на перші теолінгвістичні розвідки в слов'янському (Е. Кліха, Ф. Міклошича, А. Фрінти, Є. Шетки та ін.) та українському (Л. Булаховського, О. Горбача, П. Житецького, В. Німчука, І. Огієнка та ін.) мовознавстві.

Власні назви релігійних текстів повсякчас перебувають у полі зору дослідників. Засвоювані закономірно разом з релігією, вони стають частиною лінгвокультури того чи того народу. Н. Піддубна наголошує, що досі проблемною є «передача українською графікою релігійних топонімів й антропонімів» (Піддубна, 2019, с. 61). У дослідженні Г. Тимошик «Біблієантропоніми в новочасних перекладах Святого Письма українською мовою» встановлено повний реєстр антропонімів, ужитих у новочасних перекладах Святого Письма, виявлено механізми морфологічної адаптації новозавітного біблієантропонімікону, виокремлено гебрейський, арамейський, грецький, римський іменник та з'ясовано особливості фонографічного відтворення новозавітного антропонімікону в процесі перекладу (Тимошик, 2010).

Дослідники (Н. Бербер, Ю. Браїлко, Р. Яцків та ін.) аналізують функціонування біблійних онімів у сучасному літературному дискурсі та доводять, що такі власні назви набувають не лише символічності, образності, метафоричності, обростаючи численними аналогіями, але й розкривають внутрішній світ персонажів, виявляють авторський релігійний світогляд, виконують образо- й текстотвірну функції, несуть у собі неабиякі асоціації, спрямовані на пізнання християнства як найвищого сенсу людського життя (Котович, 2023, с. 74). Актуальним залишається питання трансформації біблійного антропонімікону в сучасний український іменник.

Виклад основного матеріалу. Об'єктом аналізу обрано Євангеліє від св. Марка. Власне, *Марко* – святий апостол і євангеліст, мав ще й інше ім'я – *Іван*. Про *Марка* згадано

в Новому Завіті десять разів. Повідомлення про *Івана*, званого *Марком*, тричі виявляємо в Діях: *А зміркувавши, він прийшов до садиби Марії, матері Івана, званого Марком, де багато зібралося й молилося* (Дії 12:12); *А Варнава та Савл, службу виконавши, повернулись із Єрусалиму, узявши з собою Івана, що прозваний Марком* (Дії 12:25); *А Варнава хотів був узяти з собою Івана, що званий був Марком* (Дії 15:37). У двох інших місцях ідеться про *Івана*, і є давні свідчення (Юстина Мученика, Іринія, Тертуліана, Климента Олександрійського та Орігена), що це та сама особа: *Як були ж в Саламіні, то звіщали вони Слово Боже по синагогах юдейських; до послуг же мали й Івана* (Дії 13:5); *І, як від Пафа Павло й ті, хто з ним був, відпливли, то вони прибули в Памфілійську Пергію. А Іван, відлучившись від них. Повернувся до Єрусалиму* (Дії 13:13). У п'яти інших місцях Святого Письма євангеліста названо *Марком*, як-от у Діях: *І повстала незгода, і розлучились вони між собою. Тож Варнава взяв Марка, і поплив до Кіпру* (Дії 15:39); у Посланні до колоссян: *Поздоровлює вас Аристарх, ув'язнений разом зо мною, і Марко, небіж Варнавин, – що про нього ви дістали накази; як прийде до вас, то прийміть його* (Кол. 4:10); у Другому посланні до Тимотея: *Візьми Марка, і приведи з собою, бо мені він потрібний для служби* (2 Тим. 4:11); у Посланні до Филимона: *Марко, Аристарх, Димас, Лука, – мої співробітники* (Филим. 24); у Першому соборному посланні Петра: *Вітає вас разом вибрана Церква в Вавилоні, і Марко, мій син* (1 Петр. 5:13).

Ім'я *Марко* (*Marcus*) – латинське. Походження його не має однозначного тлумачення. У його основі – або апелятив *markus* 'молоток, молот', тобто 'сильний, міцний', або ж *marceō* 'бути в'ялим, млявим'. Хто, коли і чому назвав *Івана* (*Йоана*) *Марком* – не відомо. Цілком імовірно, що так охрестив його апостол Петро, називаючи при цьому *Марка* своїм сином (див. 1 Петр. 5:13), маючи на увазі, очевидно, сина духовного, християнина.

Переважно ім'я євангеліста вжито в родовому або в орудному відмінках і тільки в двох місцях Біблії – у називному. Так зафіксовано відмінність між передачею імені за українською мовною традицією в перекладах І. Огієнка (*Вітає вас разом вибрана Церква*

в Вавилоні, і **Марко**, мій син (1 Петр. 5:13)) і за церковнослов'янською – у перекладах П. Куліша та І. Пулюя (*Витає вас вибрана з вами (церков) в Вавилоні, і Марк, син мій* (1 Петр. 5:13)).

Сьогодні варіант імені *Марк* побутує у французькій (*Marc*), угорській (*Márc*), англійській (*Mark*) мовах, а *Марко*, крім української, ще в сербській (*Марко*), хорватській, фінській (*Marko*), італійській, іспанській (*Marco*) (див. Софінська 2008, с. 115).

В Україні ім'я *Марко* доволі поширене, попри те що в словнику І. Трійняка його вжито з ремаркою *канонічне, рідкісне*. Водночас дослідник наводить 46 розмовних варіантів імені та 65 похідних від нього прізвищ (Трійняк 2005, 216). В. Жайворонок не прив'язує українізоване християнське ім'я *Марко* до жодного тлумачення його генези, указуючи, що походження імені неясне, а легенду про зрадника *Марка*, який ударив Христа перед його хресною смертю залізною рукавицею, ілюструє українською приповідкою *Товчеться, як Марко в пеклі* (Жайворонок, 2006, с. 354).

Ім'я широко представлене в українському фольклорі (*Ой ти, коте Марку, / Ходиш по ярмарку; Марко коня напував, Галя воду брала* та ін.), а в літературі стало популярним передусім завдяки творчості Т. Шевченка (персонаж твору «Наймичка»).

Перший антропонім, зафіксований на сторінках Євангелія від св. Марка – ім'я пророка *Ісаї*. Це ім'я є в перекладі І. Огієнка: *Як у пророка Ісаї написано* (Мр. 1:2), але його не подають П. Куліш та І. Пулюй, замінивши інформацію узагальненим образом пророків: *Як написано в пророків* (Мр. 1:2). В іншому ж місці за перекладом І. Огієнка: *А Він їм відказав: «Добре пророкував про вас, лицемірів, Ісая...»* (Мр. 7:6); за перекладом П. Куліша, І. Пулюя: *Він же, озвавшись, рече їм: Що добре пророкував Ісая про вас, лицемірів...* (Мр. 7:6).

Ісая – найбільший з усіх старозавітних пророків Ізраїля. Значення його імені з д.євр. *Ješaejahu* – «поміч Господа» (Біблія, 2013 с. 686). Мотивація імені цілком очевидна: сорок років пророкування *Ісаї* – це заклик покладатися лише на Бога і вірити, що тільки через нього можливе спасіння.

Сьогодні це ім'я побутує в англійській (*Ізая – Isaiah; Ізія – Isiah*), гавайській (*Ікая – Ikaia*), італійській (*Ісая – Isaia*), фінській (*Еса – Esa*) мовах (Софінська 2008, с. 90). В українському іменнику воно зафіксоване як *Ісаї* (Скрипник, 1996, с. 65). Попри те що в наш час таке ім'я є рідкісним, дослідники віднайшли 16 його розмовних варіантів, 35 похідних від нього прізвищ (за даними генеалогічного товариства Рідні в Україні нині 438 носіїв прізвища *Ісаї*) та 17 відантропонічних топонімів – назв сіл, балок, ярів, потоків, ручаїв, рік (Трійняк, 2005, с. 158, с. 464). Серед них – назва села *Ісаї* Турківської територіальної громади (Льв.), уперше засвідчена у відомих нам писемних джерелах середини XV ст. Ойконім мотивовано родинною назвою *Ісаї* < *Ісаї* / *Ісая*.

Вільний переспів 35 розділу Книги пророка *Ісаї* здійснив Т. Шевченко. У назві твору «*Ісая*. Глава 35 (Подражаніє)» поет частково зберіг церковнослов'янську мовну традицію (як і П. Куліш та І. Пулюй у наведеному вище перекладі Святого Письма), зафіксувавши ім'я пророка як *Ісая*.

Вважають, що першим носієм згаданого в Євангелії від св. Марка імені *Іван* був Іван Хреститель: *виступив був так Іван, що в пустині христив та проповідував хрещення на покаяння – для прощення гріхів* (Мр. 1:4). Так назвала його мати, св. Єлисавета, та підтвердив такий вибір імені батько – пророк Захарій: *Попросивши ж табличку, написав він слова: «Іван імення йому»* (Лк. 1:63). Ім'я *Іван* (д.євр. *Johānān, Jēhōhānān*) – теоморфне (теоморфне ім'я – «ім'я, що містить у своїй структурі загальну чи власну назву певної божественної сутності» (Тимошик, 2009, с. 64)), мотивоване словосполученням «Божа милість», «Божа благодать», «благодать Господня». У перекладі від П. Куліша, І. Пулюя вжито церковнослов'янський варіант – *Йоан*: *Появивсь Йоан, хрестячи в пустині, й проповідуючи хрещення покаяння на прощення гріхів* (Мр. 1:4).

Сьогодні ім'я *Іван* – одне з найпоширеніших імен у всьому світі, що побутує в різномовних варіантах (відомо щонайменше 55) від шотландського *Аян* (*Iain*) до латвійського *Яніс* (*Janis*).

В українській лінгвокультурі *Іван* – персонаж усної народної творчості, класичної та

сучасної літератури. Дослідники зафіксували 342 розмовні варіанти цього імені – пестливі (*Іванюсь, Івануньо* та ін.) та пейоративні (*Іванисько, Іванчище* та ін.).

Згадано в Євангелії від св. Марка й одного з найбільших пророків, священного автора П'ятикнижжя, чудотворця та визволителя ізраїльського народу з єгипетського полону – *Мойсея*: «Гляди, – не оповідай нічого нікому. Але йди, покажися священникові, і принеси за своє очищення, що **Мойсей** заповів їм на свідощтво» (Мр. 1:44). У Другій книзі Мойсеевій: Вихід написано, що фараонова дочка дала йому [знайденому у Річці [у ріці Ніл] хлопчиків] ймення **Мойсей**, і сказала: «бо з води я витягла його» (2М 2:10). У перекладі І. Огієнка вміщене посилання-тлумачення: *Мойсей* – витягнений, витягуючий (Біблія, 2013, с. 70). Тож уважаємо зайвим пов'язувати д.євр. особове ім'я *Mōšeh* < *mōšeh* 'витягати' ще й з єгип. *mōseh* 'дитина, син' (див. Скрипник, 1996, с. 80).

В українській іменотвірній культурі ім'я *Мойсей* трансформовано в офіційне *Мусій*, хоч серед розмовних форм трапляється *Майсей, Майсейчик, Моїсей, Мойсейко, Мойсейчик* та ін. (Трійняк, 2005, с. 243), а серед наших сучасників – 663 носії прізвища *Мойсей*.

Образ Мойсея відтворено в українській літературі. Як наголосив Т. Франко, найвеличнішим твором його батька – Івана Франка – є поема «Мойсей». Не випадково Франка часто називаємо Мойсеєм українського народу.

Ім'я ще одного старозавітного пророка, згаданого в Євангелії від св. Марка – *Ілля*. *Інші* впевняли, що **Ілля** Він (Мр. 6:15) – переклад І. Огієнка; *Інші* казали, що се **Ілля** (Мр. 6:15) – переклад П. Куліша, І. Пулюя. Значення цього д.євр. імені таке ж величне, як і значення святої особи: д.євр. *'Eliyāh, 'Eliyāhū* – 'мій Бог', 'Бог суцільний (сутній)'. Іллю вважають батьком пророків, він центральна фігура в книгах про історію народу Ізраїлю.

В. Жайворонок стверджує, що в Україні Ілля – один з найпопулярніших святих, «не випадково перша церква в Києві була збудована на честь Іллі, можливо, на противагу Перунові (згадується в договорі Ігоря з греками 944 чи 945 року)» (Жайворонок, 2006, с. 260–261). На підтвердження того, що Ілля-пророк – один із важливих символів української етнокультури,

у словниковій статті вчений наводить приклади 14 українських народних колядок, приказок та приповідок, як-от: *Ходить Ілля на Василя, носить пугу життяну, – куди махне, жито росте, жито-пшениця і всяка пашениця; На Іллю-пророка вода неглибока* та ін. (т. с.).

Ім'я царя Давида (з д.євр. *Dāuid* 'коханий, улюблений') у всіх відомих нам українських перекладах Євангелії від св. Марка зафіксовано однаково: *Благословенне Царство, що надходить від Отця нашого Давида* (Мр. 11:10); *І, почувши, що Ісус Назарянин, почав кликати та говорити: «Сину Давидів, Ісусе, – змилуйся надо мною!»* (Мр. 10:47). Це ім'я стало частиною української етнокультури разом із поширенням християнства. Давид – автор псалмів, релігійних пісень, більшість із яких входять у Псалтир. В українській літературі цей жанр духовної лірики набув поширення в XVII–XVIII ст. у творчості «мандрівних дяків». Цикл із десяти творів під назвою «Давидові псалми» належить Т. Шевченкові, а в літературі XX ст. псалми подибуємо у творчості Є. Маланюка, Б.-І. Антонича, Д. Павличка, Ліни Костенко.

Не тільки власні імена *Авраам, Ісаак* та *Яків*, але й тлумачення їхньої генези відшуковуємо на сторінках Святого Письма. У Євангелії від св. Марка сказано: *Що ж до мертвих, що воскреснуть, чи ж ви не читали в Мойсеевій книзі, як – при куці – сказав йому Бог, промовляючи: «Я Бог Авраамів, і Бог Ісаків, і Бог Яковів»* (Мр. 12:26). Перекладаючи Першу книгу Мойсееву Буття: *І не буде вже кликати ім'я твоє: Аврам, але буде ім'я твоє Авраам, бо вчинив Я тебе батьком багатьох народів* (1М 17:5), І. Огієнко пояснює значення імені «*Аврам* – високий чи сильний батько; *Авраам* – батько багатьох» (Біблія, 2016, с. 23).

Авраам – перший із трьох праотців людства, взірць глибокої віри в єдиного Бога. В українській антропонімній традиції це ім'я побутує в трьох варіантах: *Абрам, Аврам, Оврам*. Нині в Україні воно є рідкісним, однак низка розмовних варіантів (*Абрамик, Аврасько* та ін.), відантропонімних прізвищ (*Абраменко, Аврамчук* та ін.) та ойконімів (*Абрамівка, Абрамівська Долина* та ін.) – свідчення багатовікового вжитку такої особової власної назви.

Ісаак – син Авраама та Сарри. Бог же сказав: «Але Сарра, твоя жінка, сина породить тобі, а ти назвеш ім'я йому **Ісак** <...>» (1М 17:19); І промовила Сарра: «Сміх учинив мені Бог, – кожен, хто почує, буде сміятися з мене» (1М 21:6); І промовила: «Хто б сказав Авраамові: Сарра годує синів? Бо вродила я сина в старості його» (1М 21:7). Біблійна оповідь уможливила трактувати ім'я *Їцхак* – *Ісак* – ‘він буде сміятися’ (Біблія 2016, с. 24). На українському мовному ґрунті це рідкісне д.євр. ім'я має два офіційні варіанти – *Ісак* та *Сакій* (Скрипник 1996, с. 65; Трійняк 2005, с. 158).

Сини-близнюки Ісака і Ревеки – Ісав та Яків. Ім'я *Яків* тлумачать по-різному. З огляду на Біблійну оповідь (*А потім вийшов його брат, а рука його трималася п'яти Ісава. І назвав ім'я йому: **Яків*** (1М 25:26)) дослідники пояснюють антропонім *Яків* як ‘той, хто йде слідом (по п'ятах)’, від *āqebh* ‘п'ята’ (Скрипник, 1996, с. 111). Однак у Першій Книзі Мойсеевій виявляємо й таке: *І промовив Ісав: «Тому звалось ім'я його: **Яків**, і він обманив двічі мене: забрав первородство моє, а це тепер забрав благословення моє»* (1М 27:36), а далі – тлумачення І. Огієнка: «**Яків** – обманець, хитрий» (Біблія, 2016, с. 38). В іншому ж місці *Яків* отримує друге ім'я: *І сказав: «Не **Яків** буде називатися вже ймення твоє, але Ізраїль»* (1М 32:29), де «Ізраїль, Ісраель – боров Бога, богоборець» (Біблія 2016, с. 46).

Оповіді Старого і Нового Завітів дуже тісно переплетені між собою. Тож імена осіб Нового Завіту часто тотожні старозавітним іменам. Однак ім'я *Якова* Заведєєвого (*А коли недалеко прийшов, то побачив Він **Якова** Заведєєвого та брата його Івана, що й вони в човні невода лагодили* (Мр. 1:19)) чи *Якова* Алфієвого (*і Андрія, і Пилипа, і Варфоломія, і Матвія, і Хому, і **Якова** Алфієвого, і Тадея, і Симона Кананіта* (Мр. 3:18)) уже не є безпосередньо (як у Старому Завіті) мотивованими ні обставинами їхнього народження, ні життєвими вчинками. Мотивованим є інше ім'я (у нашому розумінні – прізвисько), яке дав Якову та Івану Ісус – *Воанергес: і Якова Зеведєєвого, і Івана, брата Якова, і дав їм імена Воанергес, цебто «сини громові»* (Мр. 3:17). І. Огієнко уточнює, що «bene regez – сини грому» (Біблія, 2016, с. 977), а дослідники Святого

Письма припускають, що мотивом для такого поіменування могло бути або те, що брати часто виявляли нестримність і запальність, або ж потужними, переконливими, подібними до громових ударів були євангельські проповіді апостолів Івана та Якова.

Крім Якова та Івана, євангеліст Марко називає імена й інших з дванадцяти апостолів Ісуса Христа: *І визначив Він оцих Дванадцятьох: Симона, і дав йому ймення **Петро*** (Мр. 3:16). Значення імені, яким нарік Симона сам Ісус Христос, пояснено на сторінках Святого Письма: *І привів він його до Ісуса. На нього ж споглянувши, промовив Ісус: «Ти – Симон, син Йонин; будеш званий Кифа, що визначає: **скеля**»* (Ів. 1:42); *І кажу Я тобі, що ти **скеля**, і на скелі оцій побудую Я Церкву Свою, – і сили адові не переможуть її* (Мт. 16: 18). «Арамейське *kefa* – ‘камінь, скеля’; грецьке *петра* – ‘т. с. скеля, звідси Петро’» (Біблія, 2013, с. 1042). Українському варіанту імені *Петро* у перекладі П. Куліша, І. Полюя відповідає церковнослов'янське *Петр* (*Петръ*): *І дав Симонові ім'я **Петр*** (Мр. 3:16).

Імена інших апостолів І. Огієнко передає в українському варіанті, П. Куліш, І. Полюя – у церковнослов'янському: *і Андрія, і Пилипа, і Варфоломія, і Матвія, і Хому, і Якова Алфієвого, і Тадея, і Симона Кананіта / Та Андрея та Филипа, та Вартоломея, та Маттея, та Тому, та Якова Алфеевого, та Тадея, та Симона Хананця* (Мр. 3:18).

Андрій – перший, кого Ісус покликав стати Його учнем. Народився, як і Петро (брат Андрія) та Пилип, у Віфсаїді в сім'ї рибалки Йони та його дружини Йоанни. Очевидно, саме батьки назвали сина іменем, що в перекладі з грецької (*Ανδρέας*) означає ‘мужній, хоробрий’. Андрій став першим послідовником Ісуса Христа, через те значно пізніше в православній традиції його називали *Протоклітом* (грец. *Πρωτόκλητος*) – *Первозваним / Першозваним*.

Після Воскресіння Месії, апостол Андрій проповідував у країнах, розташованих уздовж узбережжя Чорного моря. Літописець Нестор оповідає: «А на другий день, уставши, сказав він [Андрій] ученикам своїм, які були з ним: «Бачите гори сі? Так от, на сих горах возсіяє благодать Божа, і буде город великий, і церков багать воздвигне Бог». І зійшов він

на гори сі, і благословив їх, і поставив хреста. І, поклонившись Богу, він спустився з гори сеї, де опісля постав Київ, і рушив по Дніпру вгору» (Літопис, 1989, с. 3).

Пилип – (грец. *Φίλιππος* < *φίλιππος* ‘який любить коней’). Про апостола *Пилипа* згадано в усіх чотирьох Євангеліях. Дослідники Святого Письма навіть вважають, що якраз грецьке ім’я *Пилипа* посприяло тому, що греки (геллени) попросили його посередництва в намірі побачити Ісуса: *А між тими, що в свято прийшли поклонитись, були й деякі геллени* (Ів. 12:20). *І вони підійшли до Пилипа, що з Віфсаїди Галілейської, і просили його та казали: «Ми хочемо, пане, побачити Ісуса»* (Ів. 12:21).

Християнська традиція вшановує день пам’яті апостола Пилипа 14 листопада. Це переддень Пилипівки – початку Різдвяного посту. Саме 14 листопада 1806 року народився Пилип Морачевський, відомий в історії української культури як перший перекладач книг Нового Завіту та Книги псалмів українською літературною мовою. Ці переклади і сьогодні вважають одними з найкращих, а імена 12-ти Христових учнів П. Морачевський перекладає найближче до грецького оригіналу: *І (настановив) Симона, давши йому ім’я Петро. І Іакова Зеведеєвого, і Іоанна, брата Іакового, і дав їм имена Воанергес, то-б-то сказати: сини грома. І Андрея, і Филиппа, і Варфоломея, і Матвея, і Θому, і Іакова Алфесєвого, і Θаддея, і Симона Кананита. І Іуду Іскаріота, що й видав Його* (Мр. 3:16–19).

Ім’я апостола *Варфоломея* походить від араб. імені *Bar-Talmai* ‘син Толмая’. Щоправда, дослідники не одноголосні в такому припущенні, розглядаючи базовий антропонім *Толмай* то як варіант імені *Птолемей* ‘син Птоломея’, то як апелятив *борода* ‘син бородатого’.

Дехто з богословів схильний вважати, що *Варфоломій* і *Нафанаїл*, про якого є свідчення в Євангелії від св. Івана (*Ісус, уgliedивши Нафанаїла, що до Нього йде, говорить про нього: «Ото справді ізраїльтянин, що немає в нім підступу»*) (Ів. 1: 47), – це та сама особа.

Теофорне ім’я *Матвій* / *Маттей* / *Матфей*, д.євр. *Mattathiah* – ‘дарунок Бога’, ‘Божа людина’. До свого покликання – стати учнем Христа, апостолом та євангелістом – брат Іакова Алфієвого був збирачем податків і мав

інше ім’я – *Левій* (від д.євр. *lěwī* ‘приєднаний; приліплений; прив’язаний’): *А коли Він проходив, то побачив Левія Алфієвого, що сидів на митниці, і каже йому: «Іди за Мною!» Той устав, і пішов услід за Ним* (Мр. 2:14). У Святому Письмі не вказано, хто дав Левію друге ім’я, однак зрозуміло, що перейменування вмотивоване новим способом життя, набуттям глибоких духовних якостей носієм цього імені.

Ім’я апостола *Хоми* / *Томи* / *Фоми* походить від д.євр. *təōt* ‘близнюк’. Тож у декількох місцях Святого Письма базовий апелятив ‘близнюк’ уживано як прізвисько: *Сказав же Хома, названий Близнюк, до співучнів: «Ходімо й ми, щоб із Ним повмирати»* (Ів. 11:16); *А Хома, один з Дванадцятьох, званий Близнюк, із ним не був, як приходив Ісус* (Ів. 20:24); *Укупі були Симон Петро, і Хома, званий Близнюк, і Нафанаїл, із Кани Галілейської, і обидва сини Зеведеєві, і двоє інших із учнів Його* (Ів. 21:2).

За церковною традицією, іменем апостола *Хоми* називають перший тиждень після Великодня (Хомин (Томин) тиждень, або Світлий тиждень). У народі *Хома* отримав ще прізвисько *Невірний* (він відмовився повірити у воскресіння Христа, доки сам не побачив у нього рани від цвяхів і не вклав у ці рани свого пальця).

В українській народній творчості *Хома* часто виступає об’єктом іронії, жарту, кепкування, як-от: *На безлюдді і Хома пан; Говори тому, хто не знає Хоми, а я брат йому, Над тебе, Хома, і в світі нема та ін.* (Жайворонок, 2006, с. 621).

Ім’я апостола *Тадея* мотивоване д.євр. апелятивом *taddē* ‘хвала’. *Тадей* мав ще й інше ім’я – *Юда*. Через однакове ім’я з Юдою-Іскаріотом св. Юда-Тадей зазнав довголітньої кривди, його нерідко приймали за зрадника. Однак про *Юду, сина Якова*, сказано в Євангелії від св. Луки та в Діях, і потрібно розуміти, що це не Юда Іскаріотський: *Юду Якового, і Юду Іскаріотського, що й зрадником став* (Лк. 6:16); *А прийшовши, увійшли вони в горницю, де й перебували: Петро та Іван, та Яків, та Андрій, Пилип та Фома, Варфоломій та Матвій, Яків Алфеїв та Симон Зилот, та Юда Яковів* (Дії 1:13).

Симон Кананіт у перекладі І. Огієнком Євангелії від св. Марка, *Симон Хананець*

у перекладі П. Куліша, І. Полюя, *Симон, званий Зилоном* у Євангелії від св. Луки (*Матвія й Хому, Якова Алфієвого і Симона, званого Зилоном* (Лк. 6:16)) – це все про апостола *Симона*, ім'я якого походить від д.євр. *šāta* 'слухати, чути'; *šēmōn* 'почутий Богом'. У Старому Завіті вказано на первісну мотивацію імені *Симон / Симеон* – «почув (Господь)» (Біблія, 2013, с. 40). Лія свого сина від Якова назвала *Семеоном* із вдячністю за те, що Господь почув її благання мати дітей: *І завагітніла вона ще, і сина породила, і сказала: «Господь почув, що я зненавиджена, і дав мені також цього». І назвала ймення йому: Симеон* (1М 29:33).

Прізвисько *Зилот* (грец. *Ζηλωτής*) І. Огієнко тлумачить як «ревнитель, горловий» (Біблія, 2013, с. 1008); *Кананіт*, або *Кананій* – 'з Кани [Галилеїської]', або в перекладі з араб. 'ревнитель, ревний прихильник віри / закону'.

В українському антропоніміконі ім'я *Симон* – рідко вживане, трансформоване, здебільшого в офіційне *Семен*.

Ім'я одного з дванадцяти вибраних учнів Ісуса – *Юда Іскаріот* (*Іскаріотський*). Як апелятив слово *юда* стало символом зрадництва, нечистої сили, злого духа і в українській мові послугувало для утворення дієслів *під'юджувати* зі значенням 'т. с., що підмовляти', 'умовляючи, переконувати кого-небудь у чомусь, спонукати до певного вчинку, дії і т. ін.; умовлянням таємно схилити до чого-небудь недозволеного, підступного і т. ін.' (Словник VI, с. 457), *юдити* (уживається як лайливе слово, пор. *Нечистий дух юда юдить християнина, аби один другого бив* (запис І. Франка) (Жайворонок 2006, с. 656). Антропонім *Юда* має набагато давнішу історію. І. Огієнко тлумачить це ім'я з покликанням на Святе Письмо: «*Юда* чи *Єгуда* – 'хвалити Господа'» (Біблія, 2013, с. 41): *І завагітніла вона [Лія] ще, і сина породила, і сказала: «Тим разом я буду хвалити Господа!» Тому назвала ім'я йому: Юда* (1М 29:35). Тож антропонім *Юда* походить від д.євр. *hōda* 'звеличувати' > *Jēhūdā* 'той, хто звеличує Бога'. Прізвисько *Іскаріот* зазвичай тлумачать як 'людина з Каріота (Керійота)', рідше – як 'мешканець околиці міста'.

У Новому Завіті є вісім чоловіків на ім'я *Юда*. У сучасному українському назовництві

його не вживають як ім'я, але побутують прізвища Іуденко, Юда, Юдак, Юденко, Юдин, Юдич, Юдко, Юдочка, Юдченко, Юдько, Юдька (Трійняк 2005, с. 159), Юдик, Юдичак (Чучка 2005, с. 640) та ін.

Не вживають українці й імені *Ірод*, згаданого в Євангелії від св. Марка як ім'я царя та правителя Юдеї за народження Ісуса Христа: *І почув про Ісуса цар Ірод* (Мр. 6:14). За біблійною оповіддю, при звістці про народження Ісуса Христа Ірод наказав знищити в країні всіх немовлят. Звідси в українській лінгвокультурі значення апелятива *ірод* 'лайл. Дуже жорстока, люта людина; кат, недолюдок' (Словник, IV, с. 47). Генеза ж власної назви *Ірод* < *hērōs* – 'богатир, герой', як і згаданої євангелістом Марком *Іродіана* (*А Іродіана лютілася на нього [Івана Христителя], і хотіла йому смерть заподіяти, та не могла* (Мр. 6:19) – *hērōs* (род. в. *hērōidos*) 'героїня'.

Крім імен апостола *Симона Кананіта*, євангеліст Марко називає ім'я ще одного *Симона* – *Кірієянина* (у перекладі від П. Куліша, І. Полюя – *Кириєя*) та імена його синів – *Олександра й Руфа*: *І одного перехожого, що з поля вертався, Симона Кірієянина, батька Олександра та Руфа, змусили, щоб хреста Йому ніс* (Мр. 15:21). Прізвисько *Симона* вказує на те, що він був вихідцем з Кириєї – регіону в Північній Африці.

Деякі дослідники Біблії вважають, що *Олександр* і *Руф*, можливо, були добре відомі у ранній християнській спільноті, і саме тому їх поіменно згадано в Євангелії. Ім'я *Олександр* утворено з двох грецьких лексем: *ἀλέξω* (*alexō*) 'захищати', 'боронити' і *ἀνдр* (*andēr*, род. в. *andros*) 'людина', 'чоловік', буквально – 'захисник людей', 'мужній оборонець'.

Щодо імені *Руф*, то дослідники припускають, що латинське чоловіче ім'я *Rūfus* мотивоване апелятивом *rūfus* 'рудий', 'рудоволосий'.

У Євангелії від Марка зафіксовано ім'я *Яїра*, старшого синагоги, дочку якого воскресив Ісус Христос: *І приходить один із старших синагоги на ймення Яїр* (Мр. 5:22). Значення д.євр. імені *Jair* (*Яір* / *Яїр* / *Джаїр*) – 'сяяти'; 'він сяє'. В українському антропоніміконі таке ім'я не зафіксовано. За даними генеалогічного товариства «Рідні», сьогодні відомий тільки один носій прізвища *Яірмоленко*.

Також не засвідчене в українському іменнику ім'я *Вартимей*. А між тим сліпий, а згодом оздоровлений Ісусом жебрак *Вартимей* – не пересічний персонаж Євангелії. Дослідники Святого Письма стверджують, що в Біблії ім'я особи називають тоді, коли йдеться про поважну, важливу особу. Якщо ж згадано ще й ім'я по батькові, то це означає, що євангеліст дуже цінує цю людину, очевидно, за її вклад у поширення християнської віри: *А коли з Єрихону виходив він разом із Своїми учнями й з безліччю людю, сидів і просив при дорозі сліпий Вартимей, син Тимеїв* (Мр. 10:46). Про таке тлумачення імені йдеться також у ремарці перекладача Біблії – І. Огієнка: «*Вартимей* у перекладі визначає ‘син Тимея’» (Біблія, 2013, с. 989).

Ще один персонаж, згаданий не тільки в Євангелії від св. Марка, але й у всіх інших євангелістів – *Йосип* Ариматейський, юдейський старійшина з Ариматеї (звідси – його прізвище), у гробниці якого був похований Ісус Христос: *прийшов Йосип із Ариматеї, радник поважний, що сам сподівався Царства Божого, і сміливо ввійшов до Пилата, – і просив тіла Ісусового* (Мр. 15:43).

Ім'я *Йосип* походить від д.євр. *Yōsēf* ‘Бог примножить, додасть’. І. Огієнко тлумачить антропонім «*Йосип* – додасть» (Біблія, 2013, с. 42) з покликанням на Першу Книгу Мойсееву, у якій записано, що так поіменувала Рахіль свого сина: *І назвала ймення йому Йосип, кажучи: «Додасть Господь мені іншого сина!»* (1М 30:24).

Давньоєврейське ім'я *Йосія* (*Yoshiyahu* < *yoshi*) зі знач. ‘Бог підтримує і лікує’ українському іменнику не відоме. На сторінках Святого Письма воно зафіксоване як ім'я сина Марії, брата Якова: *Марія ж Магдалина й Марія, мати Йосієва, дивилися, де ховали Його* (Мр. 15:47).

Ім'я розбійника *Варавви*, згаданого в контексті суду над Ісусом: *А первосвященники натовп підмовили, щоб краще пустив їм Варавву* (Мр. 15:11), з д.євр. *Bar-Abba[s]* означає ‘син батька’. На українському мовному ґрунті це ім'я, імовірно, трансформовано в антропонім *Варнава*, яке дослідники виводять з д.євр. *Bar-Naba* ‘син утіхи’ (Трійняк, 2005, с. 58).

У цьому ж контексті згадано й *Пилата* – римського префекта, який вів суд. *Пилат* – не ім'я, а прізвище римського намісника Юдеї

Понтія: А первосвященники з старшинами й книжниками, та весь синедріон зараз уранці, нараду вчинивши, зв'язали Ісуса, повели та й Пилатові видали (Мр. 15:1). Це прізвище мотивоване латинським апелятивом *pīlum* ‘метальний спис римської піхоти’, *pīlāetus* ‘озброєний дротиками’, тож буквально прізвище *Пилат* можна тлумачити як ‘списометальник’.

В українській мовній традиції лексему вживано як апелятив *пілат* зі значенням ‘заст. Людина, яка зробила щось погане або злочинне, звичайно чужими руками, і усувається від відповідальності за вчинене. *О горе! горенько мені! І де я в світі заховаюсь? Щодень пілати розпинають, Морозять, шкварять на огні!* (Шевч., II, 1963, 348)’ (Словник VI, с. 534).

У Євангелії від св. Марка вжито жіночі імена *Саломія* та *Марія*: *Були ж і жінки, що дивились здалека, між ними Марія Магдалина, і Марія, мати Якова Молодшого та Йосії, і Саломія* (Мр. 15:40).

Ім'я *Саломія* / *Саломея* походить від д.євр. *shālōm* ‘мир’, ‘спокій’. Це ім'я має те саме значення, що й чоловіче *Соломон*, жіночим відповідником якого в українській мовній традиції є варіант *Соломонида*.

Марія вжито євангелістом Марком як особове ім'я *Марії Магдалини* і *Марії*, матері Якова та Йосії. Загалом, за підрахунками дослідників, біблієантропонім *Марія* у Святому Письмі має 65 контекстуальних реалізацій (Тимошик, 2011, с. 152) для позначення найменування щонайменше семи осіб: 1) *Марії* з Назарету, Непорочної Діви, матері Господа Ісуса Христа; 2) *Марії* Магдалини, «яка походила з місцевості Магдала, що на західнім березі Тиверіядського озера» (Біблія, 2013, с. 1012); 3) *Марії* з Віфанії, сестри Лазаря і Марти; 4) *Марії* з Єрусалиму, матері Івана Марка, сестри Варнави; 5) *Марії*, християнки в Римі, яку вітає апостол Павло у своїм Посланні; 6) *Марії*, матері Якова Молодшого і Йосії; 7) *Марії* Клеопової (Словник-довідник, 1995, с. 235–236; Яцків, 2015, с. 155).

Словники подають широкі інтерпретації походження цього імені: *Марія*, *Міріям*, *Маріям* – в основі імені *Марія* лежить д.сем. *Міріям* і перекладається по-різному: ‘бунт, протидія, обурення, яка чинить опір’; за

іншим поясненням, ‘гіркість, смуток, та, що гірко ридає й ронить сльози’; ще інше джерело подає ‘вищість, піднесеність, перевага, слава, знаменита, чудова’ (Словник-довідник, 1995, с. 235); *Марія*, гр. *Mariam*, *Maria*, лат. *Maria* < д.євр. *Miriām* < д.євр. *mārar* ‘бути гірким’ – ‘гірка’; або д.євр. *mārā* ‘чинити опір’, ‘відмовлятися’, ‘заперечувати’ – ‘яка чинить опір заперечує’; ‘вперта’ (Трійняк, 2005, с. 212); *Марія* (*Мар’я*) д.євр.; ‘те саме, що *Маріамна*’; д.євр. *Maryām*, можливо, від *mārā* ‘чинити опір, відмовлятися, заперечувати’ або від *mārar* ‘бути гірким’ чи від *m-r-y-m* – ‘кохана, бажана’ (Скрипник, 1996, с. 158). Ім’я *Марія* – найпоширеніше в Україні жіноче ім’я;

воно має найбільше побутових варіантів; від його основи утворилося найбільше прізвищ.

Висновки. Антропонімійна система тієї чи тієї мови не є статичною. Вона постійно розвивається, репертуар імен зазнає змін, запозичені з інших мов імена адаптуються до словотвірної системи мови-реципієнта. Майже всі давньоєврейські (гебрейські, арамейські), грецькі, латинські імена, вжиті в Євангелії від св. Марка, знайшли своє місце в українському антропоніміконі: одні – як власні імена, інші – як мотивовані ними прізвища.

Перспективним вважаємо дослідження імен Старого Завіту як антропонімів, менше засвоєних українською системою іменування.

ЛІТЕРАТУРА

- Жайворонек В. В.** Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 262 с.
- Космеда Т.** Переднє слово. *Піддубна Н. В. Теорія теолінгвістики : феномен біблійності в українській лінгвокультурі та омовлення релігійної картини світу (аналіз дискурсивної практики XIX ст.) : монографія.* Харків : Майдан, 2019. 448 с.
- Котович В.** Літературно-художні оніми у збірці поезій Марії Матіос «Жіночий аркан у саду нетерпіння». *Рідне слово в етнокультурному вимірі : зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.* Дрогобич : Вид. дім «Гельветика», 2023. Вип. 8. С. 73–80.
- Літопис руський** / Пер. з д.р. Л. Є. Махновця. Київ : Дніпро, 1989. 590 с.
- Піддубна Н. В.** Теорія теолінгвістики : феномен біблійності в українській лінгвокультурі та омовлення релігійної картини світу (аналіз дискурсивної практики XIX ст.) : монографія. Харків : Майдан, 2019. 448 с.
- Словник-довідник** біблійних осіб, племен і народів / авт.-укл. К. Костів. Київ, 1995. 429 с. (Репринт).
- Словник української мови** : в 11 т. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
- Скрипник Л., Дзятківська М.** Власні імена людей. Київ : Наукова думка, 1996. 335 с.
- Софінська І.** Ілюстрований словник імен. Львів : Каменяр, 2008. 240 с.
- Тимошик Г.** Античні теофорні імена у сучасних перекладах Святого Письма українською мовою. *Міфологія і фольклор.* 2009. № 2–3 (3). С. 58–71.
- Тимошик Г.** Біблісантропоніми Авраам – Сара, Йосип – Марія : особливості рецепції в координатах українського мовнокультурного виміру. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна.* Вип. 52. 2011. С. 142–163.
- Тимошик Г. В.** Біблісантропоніми в новочасних перекладах Святого Письма українською мовою : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Львів, 2010. 20 с.
- Трійняк І.** Словник українських імен. Київ : «Довіра», 2005. 509 с.
- Чучка П.** Прізвища закарпатських українців : історико-етимологічний словник. Львів : Світ, 2005. 702 с.
- Яцків Р.** Лінгвокультурологічний аспект біблісантропоніма Марія. *Проблеми гуманітарних наук : зб. наук. праць ДДПУ імені Івана Франка.* Дрогобич : ВВ ДДПУ ім. І. Франка, 2015. Вип. 36 : Філологія. С. 151–161.

REFERENCES

- Zhaivoronok, V. V.** (2006). *Znaky ukrainskoi etnokultury [Signs of Ukrainian ethnoculture]: slovnyk-dovidnyk.* Kyiv: Dovira [in Ukrainian].
- Kosmeda, T.** (2019). *Perednie slovo [Foreword]. In N. V. Pidubna. Teoriia teolinhvistyky: fenomen bibliinosti v ukrainskii lnhvokulturi ta omovlennia relihiinoi kartyny svitu (analiz dyskursyvnoi praktyky XIX st.): monohrafiia – Theory of theolinguistics: the phenomenon of biblicality in Ukrainian linguistic culture and the explanation of the religious picture of the world (analysis of discursive practice of the 19th century): monograph.* Kharkiv: Maidan [in Ukrainian].

- Kotovych, V.** (2023). Literaturno-khudozhni onimy u zbirtsi poezii Marii Matios «Zhinochy arkan u sadu neterpinia» [Literary and artistic onyms in the poetry collection of Maria Matios «The Female Arcanum in the Garden of Impatience»]. *Ridne slovo v etnokulturnomu vymiri : zb. nauk. prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka – Native word in ethnocultural dimension: collection of scientific works of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University* (Issue 8), (pp. 73–80). Drohobych: Vyd. dim «Helvetyka» [in Ukrainian].
- Makhnovets, L. Ye.** (Transl.) (1989). *Litopys ruskyi [Russian Chronicle]*. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
- Piddubna, N. V.** (2019). *Teoriia teolinhvistyky: fenomen bibliinosti v ukrainskii linhvokulturi ta omovlennia relihiinoi kartyny svitu (analiz dyskursyvnoi praktyky XIX st.): monohrafiia [Theory of theolinguistics: the phenomenon of biblicality in Ukrainian linguistic culture and the elaboration of the religious picture of the world (analysis of discursive practice of the 19th century)]*. Kharkiv: Maidan [in Ukrainian].
- Kostiv, K.** (Author-comp.) (1995). *Slovnyk-dovidnyk bibliinykh osib, plemen i narodiv [Dictionary-reference of biblical persons, tribes and peoples]*. Kyiv (Reprint) [in Ukrainian].
- Bilodid, I. K.** *Slovnyk ukrainskoi movy (1970–1980) [Ukrainian language dictionary]* (Vols. 1–11). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Skrypnyk, L., Dziatkivska, M.** (1996). *Vlasni imena liudei [People's proper names]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Sofinska, I.** (2008). *Iliustrovanyi slovnyk imen [Illustrated dictionary of names]*. Lviv: Kameniar [in Ukrainian].
- Tymoshyk, H.** (2011). Bibliieantroponimy Avraam – Sara, Yosyp – Mariia: osoblyvosti retseptsii v koordynatakh ukrainskoho movnokulturnoho vymiru [Biblical anthroponyms Abraham – Sarah, Joseph – Mary: features of reception in the coordinates of the Ukrainian linguistic and cultural dimension]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia filolohichna – Bulletin of Lviv University. Philological Series* (Issue 52), (pp. 142–163) [in Ukrainian].
- Tymoshyk, H.** (2009). Antychni teoforni imena u suchasnykh perekladakh Sviatoho Pysma ukrainskoiu movoiu [Ancient theophoric names in modern translations of the Holy Scriptures in Ukrainian]. *Mifolohiia i folklor – Mythology and folklore*, 2–3 (3), 58–71 [in Ukrainian].
- Tymoshyk, H. V.** (2010). *Bibliieantroponimy v novochasnykh perekladakh Sviatoho Pysma ukrainskoiu movoiu [Biblical anthroponyms in modern translations of the Holy Scriptures in Ukrainian]*. (Abstract of the PhD thesis). Lviv [in Ukrainian].
- Triiniak, I.** (2005). *Slovnyk ukrainskykh imen [Dictionary of Ukrainian names]*. Kyiv: «Dovira» [in Ukrainian].
- Chuchka, P.** (2005). *Prizvyshcha zakarpatskykh ukraintsev: istoryko-etymolohichnyi slovnyk [Surnames of Transcarpathian Ukrainians: historical and etymological dictionary]*. Lviv: [in Ukrainian].
- Iatskiv, R.** (2015). Linhvokulturolohichnyi aspekt bibliieantroponima Mariia [Linguistic and cultural aspects of the biblioanthroponym Maria]. *Problemy humanitarnykh nauk: zb. nauk. prats DDPU imeni Ivana Franka. Filolohiia – Problems of the Humanities: Collection of Scientific Works of the Ivan Franko State Polytechnic University. Philology* (Issue 36), (pp. 151–161). Drohobych: VV DDPU im. I. Franka [in Ukrainian].